خراسان بزرگ:سال اول،شماره(۱)، زمستان ۱۳۸۹
Quarterly bulletin of Greater Khorasan:Vol.1, No. 1, Winter 2009

تبیین مـوقعیت ژئوپلیتیکی شـرق ایران در نظام هـای منطقه ای با محوریت خـراسان

محمدرضا حـافظ نیا[1]، مصطفی قـادری حاجت[2]

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۱۱/۱۰
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۲/۲۶

چکیـده

موقعیت جغرافیایی یک مکان به طور بالقوه و بالفعل توان تولید قدرت و افـزایش جایگـاه آن در یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی را داردکـه بهـره‌منـدی از مزایـای ویـژه‌ی آن درگـرو درک صـحیح ایـن جایگاهااز سوی سیاست‌گذاران عرصه‌های مختلف ملی و منطقـه‌ای اسـت. کریـدور ارتبـاطی شـرق ایران با دارا بودن ظرفیت‌های ارتباطی، ژئوپلیتیکی و امنیتی می تواند به عنوان تولیدکننده‌ی قـدرت و نقطه‌ی ثقل سیستم منطقه‌ای مطرح و مورد توجه قرار بگیرد؛ نکته ای کـه متأسـفانه کمتـر بـدان پرداخته‌شده است. استان خراسان‌رضوی با داشتن مشهد به مثابه‌ی دومین کلان‌شهر ایران، بـزرگ-ترین شهر مذهبی کشور و دومین شهر مذهبی دنیا، بـه‌عنـوان یکـی از نقـاط ثقـل اصـلی کریـدور ارتباطی شرق ایران مطرح‌است و جایگـاه غیـر قابـل انکـاری در افـزایش وزن ژئـوپلیتیکی ایـران و سازمان‌دهی سازمان منطقه‌ای مورد نظر دارد. این مقاله با روش تحلیلی- توصیفی و بـا اسـتفاده از منابع کتابخانه ای در پی تبیین واقعیت‌های جغرافیایی و ظرفیـت‌هـای ژئـوپلیتیکی کریـدور شـرقی کشور با محوریت مشهد در افزایش توان ملی و منطقه‌ای ایران در منطقـه اسـت. یافتـه‌هـای مقالـه نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که نظام منطقه‌ای مورد نظر در سه زیرسیسـتم امنیتـی، اقتصـادی و ارتباطی قابلیت طرح را دارد.

کلیـد واژه‌ها:

موقعیت، کریدور شرق ایران، نظام منطقه‌ای، مشهد.

[1] استاد جغرافیایی سیاسی و ژئوپلیتیک دانشگاه تربیت مدرس
[2] دانشجوی دکتری جغرافیایی سیاسی و ژئوپلیتیک دانشگاه تربیت مدرس

مقدمــه

ایران کشوری است پهناور، با ریشه‌های عمیق تاریخی و فرهنگی، ویژگی‌های منحصر به‌فرد جغرافیایی و منابع سرشار طبیعی و انسانی‌که فارغ از نقش عمیق تمـدن‌سـاز آن در دوران کهـن، اکنون نیز اهمیتی بسزا در سیاست‌های جهانی و منطقـه‌ای دارد. ایـران بـه دلیـل قرارداشـتن در خاورمیانه و دارا بودن موقعیت ژئوپلیتیکی خاص ناشی از مجـاورت بـا روسـیه، آسـیای مرکـزی، قفقاز، شبه‌قاره هند، دنیای عرب و ۱۵ کشور که یک سوم از آن‌ها محصور در خشکی‌انـد، بـا در اختیار داشتن تمامی سواحل شمالی خلیج‌فارس و بخش قابل ملاحظه‌ای از سواحل دریای عمـان و سواحل دریای خزر از موقعیتی ممتاز در منطقه و جهان برخوردار اسـت. ایـن ویژگـی برجسـته برای ملت و کشور ایران توأمان فرصت‌های طلایی و تهدیدهایی مشخص را ایجاد کرده اسـت. ایران از جایگاه ممتازی در زمینه‌ی ترانزیت کالا، انرژی و اطلاعات برخوردار اسـت کـه از جملـه این شرایط می‌توان به قرار داشتن در محل تلاقی دو کریدور شمال به جنوب و غـرب بـه شـرق که جزو دو کریدور از سه کریدور بزرگ دنیاست، اشاره کرد. ازایـن‌رو، فـرآوری مزایـای ترانزیتـی ایران در ارتباط با فضاهای جغرافیایی پیرامون به‌ویژه کشورهای فـلات ایـران، آسـیای مرکـزی، قفقاز و شبه‌قاره متضمن مزایا و منافع مسلم اقتصادی و سیاسی است. پـس بهـره‌گیـری از ایـن موقعیت نه تنها زمینه را برای بالا بردن جایگاه منطقه‌ای فراهم مـی‌کنـد، بلکـه متضـمن تـأمین امنیت و توسعه پایدار در شرق و جنوب شرق ایران به‌واسطه جذب سرمایه‌ها و پیشرفت‌های ناشی از آن نیز است. مشهد به عنوان دومین کلان‌شهر ایران و بزرگ‌ترین شهر مذهبی کشور و دومین شهر مذهبی دنیا به برکت وجود هشتمین امام شیعیان جهان، دارای سابقه ۱۲۰۰ ساله است.

این‌شهر با کشور ترکمنستان ارتباط مستقیم دارد و از طریق سرخس و تربت جـام بـه طـور غیرمستقیم به کشورهای آسیانه مرکزی و افغانستان وصل می شود. در سال های اخیر، با تغییر ساختار سیاسی در اتحاد جماهیر شوروی سابق و تحولات جدید در افغانسـتان، ناحیـه‌ی مشـهد موقعیت فعال تری از نظر روابط و مبادلات برون‌مرزی پیدا کرده است؛ به ویـژه تقویـت محـور ارتباطی سرخس– مرو و محور ارتباطی تربت جام– هرات، امکانات جدیدی را بـرای توسـعه‌ی روابط اقتصادی و فرهنگی با کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان فراهم کرده است کـه مـی-تواند نقش مؤثری در توسعه‌ی اقتصادی– اجتماعی ناحیه ایفا کند. ایـن مقالـه سـعی در بررسـی ظرفیت های ارتباطی محور شـرق بـا محوریـت اسـتان خراسـان‌رضـوی و شـهر مشـهد در سـه

زیرمجموعه‌ی ارتباطی، امنیتی و ژئوپلیتیکی در جهت سازمان‌دهی نظام های منطقه‌ای مفروض است.

۲- مبـاحث نظـری

۲-۱مبـاحث نظـری

مراد از موقعیت در این‌جا بیشتر موقعیت نسبی مکان یا منطقه‌ی جغرافیایی است که این نـوع موقعیت جایگاه یک مکان یا فضای جغرافیایی را نسبت به جهات چهارگانه و نیز نسبت به عوامل مختلف و همچنین مکان‌ها و فضاهای دیگر و یا همجوار مشخص می‌سازد. از آن‌جا که مبـادی موقعیت‌یابی در این نوع از موقعیت قراردادی و وضعی است و با تغیرات اوضاع تغییر می‌کند، می‌توان آن را دارای ماهیت ناثابت و متغییر فرض کرد.[۱] توجه به موقعیـت جغرافیـایی موجـب آشـنا شدن با نقاط ضعف و قدرت فضای جغرافیائی شده، موجب می‌گردد به هنگام تصمیم‌گیـری‌هـای سیاسی و یا تدوین راهبردها، به حساسیت‌ها و آسیب‌پذیری‌هـا توجـه شـود و در رفـع آن‌هـا و از امکانات، حداکثر بهره برداری به عمل آید[۲].

۲-۲ سـازمان منطقـه ای

سازمان منطقه‌ای یک سازمان بین‌المللی است شامل چند کشور مجـاور هـم کـه بـر اسـاس حقوق متقابل و برابر و به منظور دستیابی به اهداف مشخص و معین گرد هم آمده‌انـد. سـازمان‌های منطقه‌ای از نظر فلسفه‌ی وجودی، ماهیت، اندازه، شکل، قلمرو جغرافیایی فعالیـت و نظـایر آن انواع متفاوتی دارند که به علت همکاری‌ها، نیازهای متقابل و اهداف مشترک دولت‌هـا رو بـه گسترش و توسعه‌اند. سازمان‌های منطقه‌ای بسته به بستر شکل‌گیری‌شـان بـه سـه دسـته کلـی شامل: سازمان‌های خشکی پایه، سازمان‌های آب پایه و سازمانهای ترکیبی آب و خشکی تقسـیم می‌شوند.[۳]

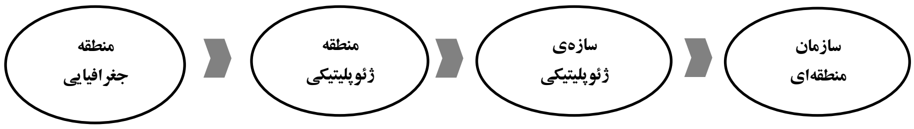
[۱] محمدرضا حافظ نیا، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک (تهران: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۵) ص ۲۴۴.

[۲] حسین شکریی، جغرافیای کاربردی و مکتب های جغرافیایی، ج ۱(مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۴) ص ۲۴۴.

[۳] محمدرضا حافظ نیا، مواد و کاویانی راد، انتهای و جغرافیای سیاسی (تهران: سمت، ۱۳۸۳)ص ۶۱ .

فـرایند تشکیل سازمان منطقــه‌ای:

سازمان منطقه‌ای در فرایند تشکیل خودچهار سطح را پشت سر می‌گذارد تا تکامل یابد که در نمودار زیر آمده است[1]:

هاگت معتقد است کشورها به قصد اتحاد سیاسی، اقتصادی، دفاعی برای ائـتلاف گـرد هـم می‌آیند تا حداکثر منافع مورد نظر خود را تأمین نمایند[2]. اتحادها از مجموعه‌ای از منـافع کشـورها بروز می‌کند. این منافع ممکن است مکمل یا مشابه یکدیگر باشند، اما دستیابی به آن‌هـا نیازمنـد هماهنگی کشورها است[3]. شکل‌گیری سازمان‌های منطقه‌ای مستلزم شرایطی اسـت کـه چنانچـه فراهم باشند، سازمان منطقه‌ای پس از شکل‌گیری دوام پیدا می‌کننـد و بـه اهـداف خـود خواهـد رسید. سازمان‌ها به معنای اعم، درحقیقت به دنبال نوسازی، اصلاح، تجهیز، تداوم و تسهیل حیات نظام چند دولتی در عرصه‌های جهانی، فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای هستند و موضوع‌هایی مانند بـی-کفایتی و نارسایی نظام‌های سیاسی منفـرد در جلـوگیری از جنـگ‌هـای خانمـان‌سـوز، گسـترش روزافزون تجارت و ارتباطات بین‌المللی، پیشرفت به سوی جهانی‌شدن و گسترش همبستگی‌های اقتصادی، روند جهان‌شمول شدن حقوق بشر، افزایش مسائل جهانی مانند آلودگی محیط زیسـت، ضرورت مبارزه با تروریسم و سلاح‌های کشتار جمعی و... منجر به سر بـرآوردن و دامـن‌گسـتری روزافزون نظامی نو، بر پایه‌ی بازیگران تازه، یعنی نهادها و سازمان‌های بین‌المللی، فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای شده است. دو پایه‌ی مهم وجه تأسیس و حیات این سازمان‌ها را می‌تـوان دسـتیابی بـه صلح و امنیت و همکاری دانست.

---

[1] همان، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، پژوهشگده امیرکبیر(مشهد: نشر پاپلی، ۱۳۸۵) ص ۱۱۱.

[2] پیتر هاگت، جغرافیای ترکیبی نو، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، (تهران: سمت، ۱۳۷۵)، ص ۳۹۴ .

[3] جان بیلیس و دیگران، استراتژی معاصر، نظریات و خط مشی.ترجمه هوشمند میر فخرایی، چ ۳ (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی ، ۱۳۷۴) ص ۲۴۳.

۲-۳ سیستــم و سیستم منطقــه ای

سیستم را می توان مجموعه‌ای متشکل از عوامل گوناگون کـه بـه طـور دینـامیکی بـر روی یکدیگر اثر می‌گذارند و برای به انجام رساندن کار و یا دست یـافتن بـه هـدفی خـاص سـازمان یافته‌اند، تعریف کرد. طبق این تعریف سیستم منطقه‌ای را می‌توان مجموعه‌ای از کشورها در یک قلمرو جغرافیایی دانست که بر اساس یک یا چند ویژگی، مشترک، سـهیم و وابسـته بـوده دارای کنش متقابل باشند.

۲-٤ کریدور شــرق

کریدور شرق از بندر چابهار در استان سیستان و بلوچستان آغـاز و بعـد از عبـور از شـهرهای نیک‌شهر، ایرانشهر، خاش، زاهدان، نهبندان، بیرجند، گناباد، تربت حیدریه و مشهد، از یک طـرف به سرخس و از طرف دیگر، به نقاط مرزی لطف‌آباد و باجگیران در استان خراسان رضوی منتهـی می شود. خروجی‌های این محور به نقاط مرزی میلک و دوغارون نیز جزء این محور محسوب می شود.

۲-۵ جـایگاه مشهد

مشهد به عنوان دومین کلان‌شهر ایران و بزرگ‌تـرین شـهر مـذهبی کشـور و دومـین شـهر مذهبی دنیا به برکت وجود هشتمین امام شیعیان جهان، دارای سابقه‌ی ۱۲۰۰ ساله است[۱]. وسعت این شهر حدود ۲۷۰ کیلومتر مربع است[۲] و جمعیت آن در سـال ۱۳۸۵ حـدود ۲۴۲۳۰۰۰ میلیـون نفر بوده است[۳]. مشهد اولاً با کشور ترکمنستان ارتباط مستقیم دارد و ثانیاً از طریق ناحیه هـای سرخس و تربت جام به طور غیرمستقیم به کشورهای آسـیانه مرکـزی و افغانسـتان وصـل مـی شود. در سال های اخیر، با تغییر ساختار سیاسی در اتحاد جماهیر شوروی سابق و تحولات جدید در افغانستان ناحیه‌ی مشهد موقعیت فعال‌تری از نظر روابط و مبادلات برون‌مـرزی پیـدا کـرده است؛ به ویژه تقویت محور ارتباطی سرخس- مرو و محور ارتباطی تربت جام- هرات، امکانات جدیدی را برای توسعه‌ی روابط اقتصادی و فرهنگی با کشورهای آسیای مرکـزی و افغانسـتان

---

[۱] سید کاظم امام، مشهد توس، (تهران: انتشارات کتابخانه ملک، ۱۳۲۷) ، ص ۴۳.
[۲] سازمان حمل ونقل وترافیک شهرداری مشهد، آمار نامی حمل و نقل و ترافیک شهر مشهد (۱۳۸۴)، ص ۹.
[۳] سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵(تهران: ۱۳۸۵).

فراهم کرده است که می‌تواند نقش مؤثری در توسعه‌ی اقتصـادی- اجتمـاعی ناحیـه ایفـا کنـد. (مهندسین مشاورفرنهاد، ۱۳۸۴: ۶۲)

جـایگاه مشهد در آسیـای مرکزی

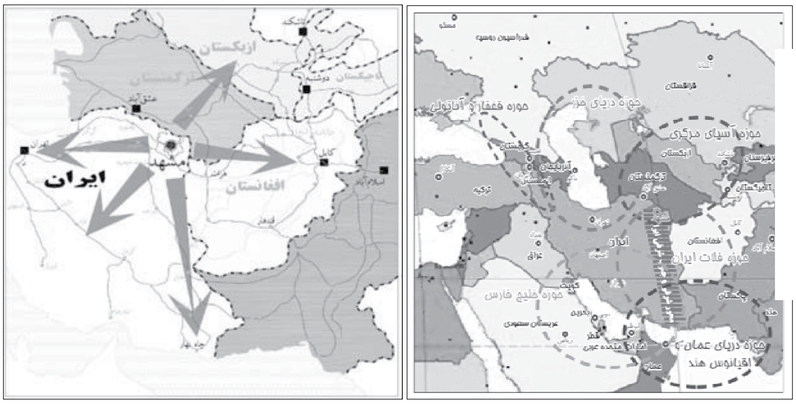
سرزمین ایران با شش حوزه‌ی ژئوپولیتیک عمده در جهان معاصر مرتبط است. هریک از این حوزه‌ها متناسب با ویژگی های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نظام سیاسی کشورهای تشـکیل دهنده‌ی آن‌ها دارای نقش ژئوپولیتیک متفاوتی هستند؛ ازجمله‌ی این حوزه‌ها "حوزه‌ی خراسـان بزرگ تاریخی" است که از کشورهای ایـران، ترکمنسـتان، قزاقسـتان، ازبکسـتان، قرقیزسـتان و تاجیکستان تشکیل شده است وپس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی اهمیـت دوچنـدانی پیـدا کرده است.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تجزیه‌ی قلمرو آن و رخداد انقلاب اسلامی ایـران، مناطق مهم ژئواستراتژیک جهان و حوزه های ژئوپولیتیک مربوط به آن‌ها در حال تغییر هسـتند و کانون‌های اصلی آن‌ها به‌تدریج در فلات ایران و حوزه هـای پیرامـونی آن جـای مـی‌گیرنـد. شواهد بسیاری وجود دارد که نشان می دهد "هارت لند" جدیدی در جهان در حال شکل‌گیری است که سرزمین ایران در مرکز آن واقع است و منطقه‌ی شرقی ایران، و به‌ویژه استان خراسان رضوی و کلان‌شهر مشهد از جمله کانون های مهم راهبردی آن هستند[۱]. از دیگر سو، وحدت و تعادل ژئوپولیتیکی هر سرزمین نقش بسیار مهمی در پیشبرد راهبردهای چشـم‌انـداز جغرافیـای سیاسی آن دارد. شکاف عمیقی که دو دشت پهناور مرکزی و شرقی ایران، یعنی دشت کـویر و دشت لوت در فضای جغرافیای طبیعی ایران ایجاد کرده اند، از یک طرف سبب توسعه‌نیافتگی و انزوای فضایی منطق‌ی شرقی ایران شده و از طـرف دیگـر تـأثیر منفـی بـر تعـادل و وحـدت ژئوپولیتیک ایران گذاشته است. هرچند حضور حرم امام رضا (ع) در شهر مشهد، نقش مهمی در کاهش این تاثیر داشته و ارتباط معنوی مردم ایران با کلان‌شـهر مشـهد همـواره برقـرار بـوده، اماانزوای فضایی این منطقه توسعه‌نیافتگی آن در مقایسه با بخش مرکـزی و غربـی ایـران آن-چنان شدید است که بدون رویکرد کلان و راهبردی به توسعه‌ی محـور شـرقی و بـدون توجـه

---

[۱] مهندسین مشاور فرنهاد، طرح توسعه ناحیه مشهد، جمع‌بندی تحلیل مطالعات ،ج ۷ (مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی، ۱۳۸۶)، ص ۱.

جدی به نقش کلان‌شهر مشهد در توسعه، سازماندهی و تعادل‌بخشی فضایی این محـور، نمـی- توان به یک چشم‌انداز مطلوب برای توسعه آن دست یافت.[۱]

سرزمین ایران و حوزه های ژئوپلیتیکی و موقعیت مشهد در ارتباط با آنها

عوامل مختلفی باعث پیوند شهر مشهد با شهرهای آسیای مرکزی است که‌ازآن جمله‌اند:

– **عامل تـاریخی و فـرهنگی:** خراسان (به معنای بلادشرقی یـا محـل اسـکان خورشـید) یکی از بزرگ‌ترین ایالت‌های ایـران بـوده اسـت. مـرز خراسـان در شـمال شـرق رود جیحـون و ارتفاعات اطراف هرات و از سوی غرب تا استان کومش ـ دامغان بوده و باعـث ایجـاد پیونـدهای قوی تاریخی و فرهنگی بین آن‌ها شده است.

– **عامل مذهبـی:** به این صورت که اکثریت غالب جمعیت این کشورها مسلمان هسـتند و علایق دینی مشترک میان آن‌ها وجود دارد. همچنین وجود مضجع مطهر امام رضا (ع) می تواند نقش مهمی دراین رابطه ایفا کند.

---

[۱] محمد محسن رضوی و محمد رضایی«دیپلماسی مشهدی، راهی برای افزایش نقش ایران در آسیاس مرکزی»، دومین همایش بازفکری روابط ایران و کشورهای آسیای مرکزی (مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد ، ۱۳۸۹) ، ص ۳۷۰-۳۵۲.

- **عامل اقتصادی:** معمولاً مورخان هرگاه از روابط تجاری تاریخی بین این ملت ها و کشورها سخن به میان می‌آورند از اصطلاح "جاده ابریشم" کمک می گیرند که درواقع نه یک جاده، بلکه شبکه‌ی گسترده‌ای از مسیرهای کاروان‌رو بوده که کانون های تمدنی سراسر شب قاره آسیا را به هم پیوند می‌زده است. شرایط اقتصادی این کشورها و نیازهای وارداتی آن‌ها امکان و بازار بسیار خوبی را برای کالاهای تولید ایران و مبادلات وسیع مرزی فراهم آورده است.

- **عامل محیط طبیعی:** می توان گفت که بخشی از آسیای مرکزی در فلات ایران واقع شده است که این امر را می توان به عنوان یکی دیگر از وجوه پیوند میان خراسان و آسیای مرکزی معرفی نمود.

- **عامل دسترسی:** کلان‌شهر مشهد و نواحی پیرامون آن (ناحیه و مجموعه‌ی شهری مشهد) محل تلاقی چند کریدور ترانزیتی ریلی و فراملی(مشهد- عشق آباد ،مشهد- سرخس- تجن، مشهد – کابل- مزارشریف) و یک محور اصلی جاده های ملی (مشهد- تهران) است[1] که توجه

موقعیت خراسان بزرگ و شهرهای مهم آن

[1] مهندسین مشاور فرنهاد،طرح توسعه و عمران ناحیه مشهد، جمع‌بندی و تحلیل مطالعات ، ج۷، ص۶

و سرمایه‌گذاری در هر یک از این خطوط رابطه مستقیم با توسعه‌ی منطقه وگسترش ارتباطات، مبادلات، سرمایه‌گذاری، جابه‌جایی مسافر، کالا، فرهنگ، اندیشه و... دراین منطقه مهم تاریخی (خراسان بزرگ) دارد.

– **عامل زبانی:** وجود همبستگی‌های زبانی به‌ویژه بین ایران، افغانستان و تاجیکستان نیز می تواند بستر مناسبی برای برقراری ارتباط بین شهرهای این کشورها باشد[۱].

۳-یافته‌های تحقیق

شرق ایران و سیستم های منطقه ای

کرویدر شرقی ایران واجد مزیت های فراوانی جهت شکل‌گیری یک سازمان منطقه‌ای برای منطقه و ایران است که ایران را به وزنه‌ای در سیستم بین‌المللی تبدیل می‌کند. برخی از این مزیت‌ها دارای اثرات درون‌کشوری وبرخی دیگر دارای اثرات برون کشوری‌اند. این مزیت‌ها را می توان به سه سیستم جداگانه از لحاظ موضوع ولی هماهنگ به لحاظ کارکرد به شرح زیر تقسیم کرد:

۱. سیستم بین‌المللی کریدور شرق،۲. سیستم ارتباطی کریدور شرق و ۳.سیستم امنیتی کریدور شرق.

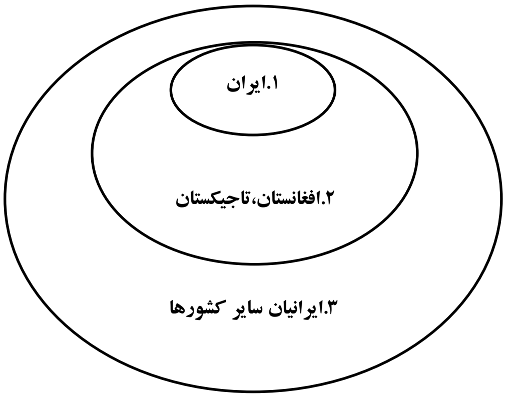
۳-۱ سیستم بین‌المللی منطقه ای بر پایه‌ی فرهنگ و تمدن ایرانی

فلات ایران به دلیل انسجام طبیعی و دیواره های بلند کوهستانی پیرامون آن فضای بسیار مساعدی را برای تعامل اجتماعی ساکنان داخلی فراهم آورده است. این ارتباط و تعامل نهادینه-شده در بستر تاریخ، فرهنگ و تمدن خاصی را به وجود آورده است که قلمرو آن با قلمرو ساختار طبیعی مذکور برابری می کند و با مرزهای طبیعی از فرهنگ‌ها و تمدن‌های ماورای فلات متمایز می شود. ساختار طبیعی وحدت‌آفرین فلات ایران، با ایجاد زمینه‌ی ارتباط و یکپارچگی فرهنگی، هویت ایرانی را پدید آورده است. سازوکار اصلی به‌وجود آورنده‌ی این هویت تاریخی–جغرافیای، درواقع همان تعامل اجتماعی ساکنان داخل فلات بوده است[۲]. در سیستم تمدن ایرانی، ایران به

[۱] محمد حسن رضوی و محمد رضایی، ص ۳۶۵.

[۲] محمدرضا حافظ نیا، جغرافیای سیاسی ایران (تهران: سمت، ۱۳۸۱)، ص ۴۴.

عنوان هسته‌ی مرکزی عمل کرده، کشورهای افغانستان، پاکستان و تاجیکستان به عنوان کشـور های نیمه‌پیرامونی مطرح بوده و آذربایجان، ارمنستان و... مناطق پیرامونی *بوده‌اند.* همپوشی میان مرکز هسته و بوده‌اند. جغرافیایی برای کشور دارنده‌ی آن واجد امتیازات فراوانی است و کشـور یـا منطقه مورد نظر را قدرت اثرگذاری بیشتری در تعاملات خواهد بخشید. بـدین ترتیـب، ایـران بـه عنوان هسته‌ی تمدن ایرانی و مرکزیت ثقل جغرافیایی در فلات ایران معرفـی مـی گـردد. مـدل مرکز پیرامون را می توان در شکل زیر به تصویر کشید:

۱. هسته
۲. نیمه‌پیرامون
۳. پیرامون

شرق ایران با محوریت مشهد در حکم کانون و لولای این سیستم عمل کـرده، کشـور هـای ایران، افغانستان، پاکستان و تاجیکستان به عنوان اجزا، تمدن ایرانی را در بر می گیرند. اگر قدری در تاریخ تأمل کنیم، در خواهیم یافت که مراکز فرهنگی و کـانون‌هـای فرهنگـی قـدیمی ماننـد بیرجند، نیشابور، تربت جام، مشهد، توس، هرات، مزار شـریف، سـمرقند، بخـارا و .... طلایـه‌داران فرهنگ و تمدن ایرانی در دوران مشخصی بوده و همگـی در ایـن کریـدور واقـع شـده انـد کـه بازسازی فرهنگی و شکل‌گیری یک اتحاد بر پایه‌ی فرهنگ و تمدن ایرانی را چندان دور از ذهن نمی‌نمایاند.

۲-۳ سیستـم ارتبـاطی

سیستم ارتباطی کریدور شرق مبتنی بر ظرفیت‌های ارتباطی آن به شرح زیر است:

الف) حمـل و نقل دریـایی:

بیشترین حجم کالا در زنجیره‌ی حمل و نقل کنونی جهـان،از طریـق دریاهـا و اقیـانوس‌هـا صورت می‌گیرد. وسعت مبادلات جهانی و تنوع نیاز های بشری به کالا های سرمایه ای، واسطه-های و مصرفی لزوم مبادله‌ی مواد اولیه و کالاهای ساخته‌شده را مطرح مـی سـازد. از آن‌جـا کـه یکی از عناصر تشکیل‌دهنده‌ی قیمت کالا، هزینه‌ی حمل آن است، به این دلیل هزینه‌ی حمل و نقل به عنوان یک عامل اساسی در انتخاب نوع وسیله‌ی حمل و نقل مورد توجه قـرار مـی‌گیـرد. این عامل موجب اقبال بیشتر نسبت به استفاده از حمل و نقل دریایی به عنوان ارزان‌تـرین راه بـا بیشترین ظرفیت می‌گردد. کریدور شرقی ایران بخش مکمـل سیسـتم دریـائی بـوده و بـا وجـود دسترسی به آب‌های آزاد از سمت جنوب و موقعیت ویژه آن در مبادی ورودی و خروجی بـه آب-های آزاد از ظرفیت فوق العاده‌ای در این زمینه برخوردار است. کرانه‌های دریای عمـان بـه دلیـل دارا بودن سواحل مناسب، بویژه در خلیج چابهار موقعیت نسبتاً خوبی جهت پهلو گـرفتن کشـتی-های با ظرفیت بالا برای اتصال حوزه هـای مختلـف ژئـوپلیتیکی در پیرامـون ایـران بـا سیسـتم تجارت جهانی فراهم می آورد[۱].

ب) حمـل و نقل جـاده ای:

ارتباطات جاده ای بـه عنـوان مکمـل مسـیر هـای آبـی دریـایی و همچنـین شـاهراه‌هـای ارتباط‌دهنده‌ی مکان‌های تجمع انسانی نقـش برجسـته ای در توسـعه‌ی مکـان‌هـای جغرافیـایی دارد.حمل و نقل، جاده‌ای متداول ترین بخش از حمل و نقل زمینی اسـت کـه از میـدان فعالیـت وسیعی در خشکی برخوردار است و به عنوان مکمل دیگر انواع حمل و نقل، کالا و خـدمات را در دسترس مصرف‌کننده‌ی نهایی قرار می دهد.[۲] در حال حاضر، شبکه جاده‌ای کریدور شرقی ایـران تنها شامل یک شبکه اصلی شمال – جنوب است که این شبکه نیـز از توسـعه‌ی لازم برخـوردار

---

[۱] محمدرضا حافظ نیا و ابراهیم رومینا، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، (تهران: نشر پاپلی، ۱۳۸۵) ص۸

[۲] پارسایان و دیگران، مقدمه ای برترانزیت، چ۲ (تهران: سازمان بنادر، کشتیرانی ، ۱۳۶۷)، ص ۲۶۷.

نیست. در سال‌های اخیر، مسیرهای ارتباطی جاده ای، توجه مسئولان را به خود جلب کرده است از جمله طرح جاده‌ی مهم ترانزیتی است که طبق آن،این مسیر جاده ای از چابهار آغاز و از زابل به خاک افغانستان وارد و پس از گذشتن از زرنج، قندهار و کابل، وارد تاجیکستان می شود. این اقدام زیربنایی می تواند موجب رونق اقتصادی سیستان و بلوچستان وخراسان جنوبی شده، از سوی دیگر، دو کشور افغانستان و تاجیکستان به دریا های آزاد متصل نماید[۱].

پ) حمل و نقـل ریلی:

از میان سیستم های حمل و نقل، حمل و نقل ریلی به سبب ویژگی هایی همچون ایمنی مطلوب، امکانات مناسب در طول سفر و صرفه‌ی اقتصادی از اهمیتی خاص برخوردار است. ایجاد کریدورهای ریلی و اتصال آن به کشورهای همسایه و بنادر ایران بخشی از برنامه های استراتژیک اقتصادی است که دستیابی و استفاده از ظرفیت های نهایی آن، سهم زیادی در توسعه‌ی ملی خواهد داشت؛ چرا که توسعه‌ی شبکه ارتباطی در محور شرق بر اساس ادعاهای مطرح‌شده سالانه درآمد بالایی را به ارمغان می آورد[۲]. غفلت از این امر مهم و حیاتی باعث انتقال این پروژه به پاکستان می‌شود که با احداث خط ریلی در این کشور در منطقه‌ی «گوادر»، این فرصت طلائی از ایران سلب خواهد شد. از سوی دیگر، شبکه‌ی ریلی اروپا– آسیا که از کرمان تا زاهدان را متصل می کند، که در صورت اتصال به شبکه ریلی قاره ای همراه با اتصال محور ریلی جنوب–شمال (مشهد –چابهار)، می‌تواندشهرهای شرقی ایران‌را در چهارراه این شبکه استراتژیک قرار دهد.[۳]

ت) ارتبـاطات هـوایی:

روزانه ترددهای هوایی وسیعی در جهان صورت می گیرد که به ناچار می بایست حریم هوایی کشورها مورد استفاده قرار گیرد و استفاده از فضای هر کشور باعث شکل‌گیری نوع جدیدی از درآمدهای ارزی برای کشور می گردد. قرارگیری ایران در ساختار طبیعی کره زمین و وجود کشورهای مختلف در شرق و غرب موجب استفاده هواپیماها از فضای ایران می گردد که از

---

[۱] محمدرضا حافظ نیا و ابراهیم رومینا، ص ۸.

[۲] نشریه اطلاعات (۱۲ مرداد ۱۳۸۲).

[3] Mohammad Reza Hafeznia,The theory Asian unity (Pakistan: Gro publication, 1996)

این محل سالانه درآمد فراوانی نصیب ایران می گردد. محور شرقی ایران بـا دارا بـودن موقعیـت مناسب از لحاظ دسترسی هواپیماهای کشور های مختلف برای فرود و استفاده از خدمات، تاکنون فاقد فرودگاهی مجهز جهت ارایه‌ی این خدمات بوده و درآمدهای ناشی از ایـن محـل بـه سـایر کشور ها نظیر امارات متحده‌عربی و پاکستان که دارای فرودگاهی بین‌المللی با امکانات مناسـب هستند، منتقل می گردد. احداث فرودگاه مجهز با امکانات گسـترده و خـدمات نـاوبری مـی‌توانـد شرق ایران و چابهاررا به‌یکی ازسرپل‌های ارتباط میان‌قاره‌ای وبین‌المللی تبدیل نماید[۱].

ث) انتقـال انـرژی:

کشورها برای دستیابی به برتری اقتصادی لازم است به منابع انرژی دسترسی وتسلط داشـته باشند، چرا که از طرفی به‌دلیل نبود چشم‌اندازی روشن جهت انرژی‌های جایگزین نفت وگـاز و از طرفی ارزانی این مواد سوختنی و گرانی دیگر منابع انرژی و همچنین رونـد روبـه رشـد تقاضـای جهانی انرژی، روز به روز بر اهمیت استراتژیک این منـابع افـزوده مـی‌شـود. انتقـال ایـن منـابع هیدروکربنی باارزش استراتژیک، احتیاج به مسـیرهای دارد کـه بـه لحـاظ متغیرهـای تأثیرگـذار نظیر"امنیت سرزمین "،"هزینه‌ی‌انتقال"،"مسافت خطوط انتقال"و"وجـود زیرسـاخت‌هـای لازم جهت انتقال انرژی" و... این امکان را فراهم نمایند تا با کمتـرین مشـکل نقـش ترانزیتـی را بـر عهده گیرند. امروزه کانون اصلی ژئواستراتژیک جهان، منطقـه‌ی «بیضـی انـرژی اسـتراتژیک[۲]» است که حدود ۷۰ درصد ذخایر نفتی و۴۰ درصد ذخایر تثبیت‌شده گاز طبیعی جهان را شامل مـی شود. این منطقه شامل مجموعه سرزمین‌های بین دریای خزر وخلیج فارس است[۳]. ایران بـا قـرار گیری در مرکز ثقل این بیضی جایگاه بی‌بدیلی رادارد. از یک سو، خود به عنوان مصرف‌کننـده‌ی عمده انرژی در جهان مطرح است و جمعیت بالا، وسعت خاک و روند روزافزون توسعه‌ی شـهری جملگی از عوامل عمده‌ی افزایش بازار مصرف انرژی درآن هستند. به‌طـوری‌کـه میـزان مصـرف

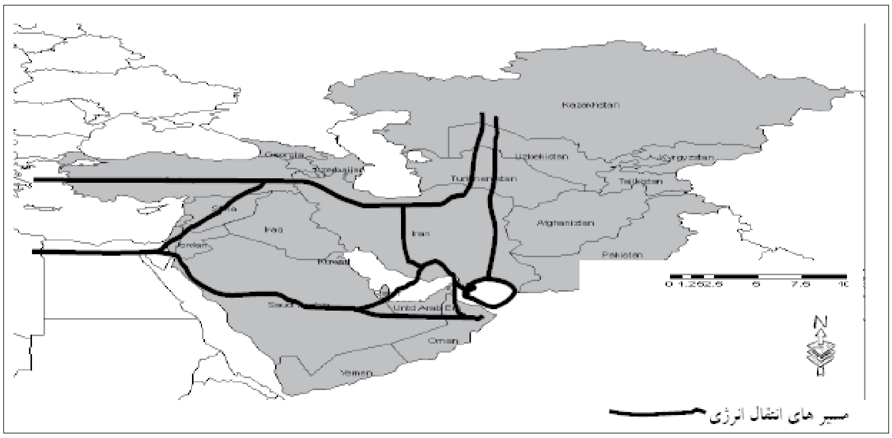
[۱] محمدرضا حافظ نیا و ابراهیم رومینا، ص ۹.

[2] - The strategic energy ellipse

[۳] جعفری کمپ و رابرت هارکاوی، جغرافیای استراتژیک خاورمیانه، ترجمه سید مهدی حسینی متین (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳) ، ص ۱۸۷.

انرژی نسبت به تولید ناخالص آن بسیار بالاست[۱]؛ از سوی دیگر، درقسمت شمالی با همسایگانی روبه‌رو است که با داشتن ذخایر نفت و گازی عظیم از نظر ژئوپلیتیکی محصوردرخشکی‌اند و به‌طور مستقیم دسترسی به بازار مصرف ندارند. افزون براین، ایـران در قسـمت شـرق (پاکسـتان و هند) و درقسمت غرب (ترکیه به‌علاوه‌ی اتحادیه‌ی اروپا) با همسایگانی روبه‌رو است که به عنوان مصرف‌کنندگان عمده‌انرژی‌مطرح می باشند. بنابراین، نیاز بـه ایجـاد و گسـترش شـبکه خطـوط انتقال انرژی در داخل کشور وجود دارد تا بتواند به عنوان یک کریدور نقش ارتباطی را بین ایـران و همسایگان ایفا کند. کریدور شرقی ایران ظرفیت خوبی در زمینه‌ی انتقال انرژی آسیای مرکزی و خزر به بازارهای جهانی از طریق اقیانوس هند را دارد که تا به حال مغفول مانـده اسـت. طـرح یونیدو برای شبکه‌ی منطقه ای انتقال گاز با تأکیـد بـر چابهـار نشـان از ایـن دارد کـه یکـی از محورهای اصلی این شبکه از شرق ایران عبور می کند تا آسـیای مرکـزی را بـه سـاحل دریـای عمان و چابهار متصل نماید.

نقشه: طرح پیشنهادی یونیدو (UNIDO) برای اتصال خطوط انرژی بین قاره ای

در این طرح، چابهار به عنوان نزدیک ترین پایانه مایع سازی گاز و انتقال آن به بازار مصرف جنوب شرق آسیا از جمله چین و ژاپن در نظر گرفته شده است[۲].

---

[۱] فریدون برکشلی ، دغدغه‌های بخش انرژی، موسسه مطالعات بین المللی،(تهران: موسسه مطالعات بین المللی انرژی، ۱۳۸۵)، ص ۱۳.

[2] Unido , Bnidgtomorrow Energy Ga[.unido update (1994),no:2

چ) کانال ارتبـاطی آب:

پراکندگی میزان بارش در جهان بسیار ناهمگن است و به توزیع نـامنظم آب‌هـای شـیرین در جهان کمک می‌کند، به‌طوری‌که ۴۰ درصد از خشکی‌های کره زمین که به سرزمین‌های خشـک و نیمه خشک در شمال آفریقا، استرالیا و خاورمیانه مربوط می‌شود، تنها ۲ درصد آب‌های شـیرین جهان را در اختیار دارد. (شوتار، ۱۳۸۶: ۶۰) کمیابی منابع آب، کشورهای مختلف جهان بـه ویـژه کشورهای مناطق خشک را به اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های مختلفی واداشته است که ازجملـه-این سیاست‌ها می‌توان به استفاده‌ازآب‌های فسیلی ،شیرین کردن آب‌های شور، انتقال حوضـه بـه حوضه آب، تغییر الگوهای تولید و مصرف و... اشاره کرد. بر اساس نظر کارشناسان، عامل اصـلی جنگ‌های آینده به‌ویژه در مناطق خشک چون خاورمیانه کمبود آب خواهد بود. بر همین اسـاس، یکی از طرح‌های مورد نظر برای غلبه بر خشکی و خشکسالی‌هـای پیـاپی و همچنـین افـزایش درآمد ملی طرح مسئله‌ی اتصال دریای خزر به خلیج فارس است که به ایـران‌رود معـروف اسـت. شروع مسیر از خلیج کوچک واقع در باختر خلیج چابهار به‌سوی شـمال آغـاز مـی‌شـود و پـس از گذشتن از کنار شهر بم، کویر لوت را می‌گذراند و از کنار کویر نمک و شهر طبس به سوی شمال عبور می‌نماید و در حوالی (۱۳۰) کیلومتری خاور شاهرود به سوی شمال باختری متمایل می‌گردد و پس از گذشتن از کنار گرگان به بندر ترکمن در دریای خزر می‌رسد. مسـیر دوم از ناحیـه میـان چابهار و بندر جاسک آغازمی‌شود و پس از گذر از کنار شهر بـم همچـون مسـیر شـماره یـک تـا طبس می‌رود و آنگاه به‌سوی شمال باختری رفته، به فاصله ۵۰ کیلومتری جنوب باختری از شـهر سمنان می‌گذرد و در فاصله ۱۰۰کیلومتری خاور تهران از میان رشته کوه البـرز بـه شـهر سـاری می‌رسد و با گردش به‌سوی خاور به بندر ترکمن خاتمه می یابـد. بنـابراین، مسـیر ایـن کانـال از محور شرق ایران عبورمی کند. علاوه بر این که شرق ایران می‌تواندر زمینه‌ی انتقـال آب بـین فضاهای برخوردار و نیز محتاج از این حیث، به عنوان محور گذر خطوط لوله آب نقش‌آفرینی کند.

چ) ارتبـاطات مخابراتی و فیبـر نوری:

کریدور شرق ایران می‌تواند در احداث پروژه‌ی بزرگ فیبر نـوری جهـت مبادلـه پیـام هـای تلفنی، مخابرات و ... که بخشی از پروژه‌ی ارتباطی بزرگ اتصال شـرق و غـرب اوراسیاسـت و از ۳۰ کشور جهان عبور می کند، جایگاه مهمی داشته باشد. این طرح منطقه ای ۱۱ هزار کیلومتری

در مسیر شرق آسیا تا غرب اروپا را تحت پوشش قرار می دهد و به نام طرح «پل سرزمینی آسیا-اروپا» نام دارد.[1]

۳-۳ سیستـم امنیت منطقـه‌ای

سیستم امنیتی کریدور شرق متأثر از دو واحد سیاسی همسایه یعنی افغانسان و پاکستان است. هریک از این دو کشور نیز دارای مسائل و مشکلات و خواسته هایی هستند که بـر روی سیسـتم امنیتی کریدور شرق درنهایت تأثیر می گذارد. سیستم امنیتی کریـدور شـرق مشـتمل بـر دو بعـد امنیت ملی و امنیت منطقه ای بوده که هر کدام نیز تحت تأثیر تهدیـدهای خـاص خـود هسـتند. ابعاد تهدید و ناامنی در محور شرق به شرح زیراست که می‌تواند فلسفه ای برای همکاری منطقـه ای بین کشور های ایران، افغانستان و پاکستان در حوزه‌ی امنیت و صلح و همکاری باشد.

۱-۳-۳ مـواد مخـدر

بعد از حوادث۱۱ سپتامبر و وجود خلأ قـدرت ناشـی از سـقوط طالبـان در افغانسـتان، کشـت خشخاش و تولید مواد مخدر در آن کشور شتاب فزاینـده‌ای گرفتـه و متأسـفانه تحرکـات سـریع باندهای مافیایی، وضعیت نابسامان اقتصادی، بازگشت مهاجرین و مهم‌تر از همه فقدان حاکمیـت مقتدر و باثبات در افغانستان بر دامنه‌ی تهدید معضل تولید و قاچاق مواد مخدر افزوده اسـت[2]. در هر صورت، افغانستان به عنوان بزرگ‌ترین تولیدکننده‌ی تریاک جهان همچنان مرکـز درگیـری و جدال جوامع جهانی در خصوص کاهش تولید و دسترسی آسان به هروئین می‌باشد، به طوری که ۷۵ تا ۸۰ درصد مواد افیونی دنیا از کشور افغانستان تـأمین مـی‌شـود. ایـران بـه دلیـل موقعیـت جغرافیایی‌اش قربانی مواد مخدر است، زیرا هـلال طلایـی (افغانسـتان و پاکسـتان) کـه یکـی از بزرگ‌ترین باندهای قاچاق مواد مخدر در جهان است، در طول ۱۹۲۵کیلومتر در مجـاور مرزهـای شرقی ایران قرار دارد. اهمیت این قضیه زمانی بیشتر می شود که بدانیم ایران دارای کوتاه‌تـرین فاصله بین دو کشور فوق با ترکیه و بالکان است و بدین ترتیب اولـین سـپر در راه قاچـاق ایـن مواد به اروپا و آمریکا را تشکیل می‌دهد. هجوم شـدید بانـدهای مافیـایی بـه ایـران، موجبـات

---

[1] معصومه شمشیر پناه،«اهمیت امینی استراتژیکی بندر چابهار برای جمهوری اسلامی ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام حسین، ۱۳۸۲، ص ۶۴.

[2] علی هاشمی، نگاه نو، اقدام نو در مبارزه با مواد مخدر ، ج ۱(تهران: دبیرخانه ستاد مبارزه با موادمخدر ریاست جمهوری، ۱۳۸۳).

آسیب‌پذیری کشور را در جهات مختلف امنیتی فراهم آورده است. برابـر دیـدگاه صـاحب‌نظـران، حوزه‌ی امنیت ایران با برخوردار بودن از برتری منطقه‌ای می‌تواند با جلب همکاری‌های بین‌المللی و تعامل با کشورهای منطقه پیشتاز و هدایتگر مبارزه با مواد مخدر شود.[۱]

۲-۳-۳ پنـاهندگان

به‌دلیل پیوستگی جغرافیایی ایران و افغانستان، پـس از اشـغال افغانسـتان توسـط شـوروی و متعاقب آن به قدرت رسیدن طالبان و سپس حمله ایـالات متحـده و نـاتو تعـداد زیـادی از اتبـاع افغانستان وارد ایران شدند. در حال حاضر، وجود این افراد علاوه بـر آثـار منفـی در زمینـه هـای امنیتی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی، موجب آسیب‌پذیری امنیت ملـی ایـران و بـه تبـع آن امنیت منطقه ای گردیده است. وجود حوزه های علمیه سنی و مراکـز سیاسـی معـارض بـا نظـام سیاسی حاکم بر ایران و تردد آن‌ها در نـوار شـرقی، در منحـرف کـردن افکـار و اندیشـه هـای سیاسی، مذهبی و مخالف در میان بخشی از بومیان سه کشور ایران، افغانستان و پاکسـتان تـأثیر زیادی دارد.

۳-۳-۳ اختلافـات ارضـی

اختلافات مرزی موجود در شرق ایران با افغانستان در باره‌ی تقسیم آب رودخانه هیرمنـد و بـا پاکستان در ارتباط با بهره‌برداری از منابع دریای عمان مطرح است، که در درازمدت تـوان مطـرح شدن به عنوان یک تهدید ژئوپلیتیکی را دارد.

٤-۳-۳ مـوقعیت محاط افغـانستان

هیچ کشوری درجهان به اندازه‌ی افغانستان با مدل«های پوتیکـای» هاگـت منطبـق نیسـت. افغانستان با داشتن ۵۷ منبع تنش و مشاجره با همسایگانش، تقریباً در قبال هر همسـایه ۱۰منبـع مشاجره فعال یا پنهان دارد[۲]. محاط بودن افغانستان در خشکی، این کشور را در برگزیدن ایران یا

[۱] حمیدرضا محمدی، محمد غنی«چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر درجنوب غرب آسیا» فصلنامه‌ی علمی پژوهشی ژئوپلتیک، سال۲، ش ۱، ۱۳۸۵ ص ۹۸.

[۲] یدالله کریمی پور، ایران و همسایگان منابع تنش و مشاجره (تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۹)، ص ۱۳۷.

پاکستان به عنوان یک معبر ارتباطی با آبهای آزاد دچار مشکل می سازد و این امر به رقابت‌هـای ایران و پاکستان در این باره می افزاید.

۵-۳-۳ تـروریسم

هیچ منطقه ای از جهان به اندازه‌ی جنوب غربی آسیا دچار پدیده‌ی شوم تروریسم نیست. کـه شاید ریشه‌یابی دقیق آن نیاز به ساعت‌ها کنکاش مداوم و مستمر در رابطه با زمینه‌های به وجـود آورنده داشته باشد. این مسئله‌ای است که سه کشور ایران، پاکسـتان وافغانسـتان از آن در رنـج و عذاب اند. عدم وجود عدالت سیاسی و قضایی و به تبع آن، گسـتردگی فقـر عمـومی در منطقـه، تفاوت‌های ساختاری و فرهنگی، حضور قدرت های فرامنطقه‌ای، عدم پای‌بندی کشـورهای فـوق ذکر به قواعد حسن همجواری، همه و همه بستر لازم را برای رشد و توسـعه پدیـده‌ی تروریسـم فراهم کرده است.

منابع تهدید ذکرشده در بالا می توانند مبنای موثری برای همکاری منطقه ای در زمینـه‌ی امنیت بین سه کشور ایران ، پاکستان و افغانستان باشند و باعث تنش‌زدایی در روابط آن‌ها و نیـز برقراری فضای آرامش‌بخش ومستعد برای توسعه در مناطق شرقی ایران گردد.

٤. نتیجـه‌گیری

موقعیت کریدور شرق ایـران بـا محوریـت مشـهد در همجـواری بـا کشـورهای پاکسـتان و افغانستان و نیز قرار گرفتن در مسیر دسترسی به آب‌های آزاد جهـان بـرای کشـور هـای آسـیای مرکزی و افغانستان، نقش موثری در شکل‌گیری همکاری های منطقه ای مؤثر در جهت افزایش ارتقاء منزلت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه خواهد داشت که در این بخش اسـتان خراسـان رضـوی به مرکزیت مشهد نقش غیرقابل‌انکار و بی‌بدیلی دارد. مؤثرتـرین سیسـتم بـرای همکـاری هـای منطقه ای سیستم حمل و نقل و ارتباطات با زیرمجموعه های آن است کـه محـور شـرق بخـش جغرافیایی مهم آن می باشد. همچنین شرق ایران در حکم کانون و لولای سیستم تمـدنی ایـران عمل کرده، کشورهای ایران، افغانستان، پاکستان و تاجیکستان به عنوان اجزای تمـدن ایرانـی را در بر می گیرد. مراکز و کانون‌های فرهنگی قدیمی که طلایه‌داران فرهنـگ و تمـدن ایرانـی در دوران مشخصی بوده‌اند، همگی در این منطقه واقع شده اند که بازسازی فرهنگی و شـکل‌گیـری

یک اتحاد بر پایه‌ی فرهنگ و تمدن ایرانی، با توجه به زمینه‌های مشترک فراوان آن، چنـدان دور از ذهن نیست. در رابطه با سیستم امنیتی کریدور شرق به واسـطه‌ی همسـایگی بـا افغانسـتان و پاکستان می توان گفت که منطقه با تهدیدهای مشترکی از قبیل مواد مخدر، پناهندگان، موقعیت محاط افغانستان و اختلافات ارضی و تروریسم روبه‌رو است. وجود این دست از تهدیدها زمینـه را برای همگرایی بیشتر فراهم می‌کند. بدین ترتیب با توجه به وجود سـه زیـرسیسـتم مشـتمل بـر سیستم ارتباطی و زیرمجموعه های مرتبط با آن، سیسـتم تمـدنی منطبـق بـر تمـدن و فرهنـگ ایرانی و سیستم امنیتی ناشی از تهدیدهای مشترک، می توان انتظار داشت کریـدور شـرق تـوان مطرح شدن به عنوان محور همگرایی و کانون منطقه ای در مجموعه‌ی درونی فلات ایران و نیز مناطق ژئوپلیتیکی پیرامون آن به‌ویژه آسیای مرکزی، خزر،آسیای جنوبی، دریـای عمـان و خلـیج فارس را داشته باشد.

فهرست منابع

اخوان کاظمی، بهرام. «نقش سازمان‌های منطقه‌ای در پایداری امنیت کشورهای عضو»، ماهنامه اطلاعات سیاسی ـ اقتصادی. سال ۱۹. ش۵ و۶ . بهمن و اسفند ۱۳۸۳.

امام، سید کاظم. *مشهد توس*. (چاپ بوذرجمهری). تهران: انتشارات کتابخانه ملک،۱۳۲۷ .

بیلیس، جان و دیگران. استراتژی معاصر؛ نظریات و خطمشی‌ها، ترجمه هوشمند میرفخرایی، چ۳. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی. ۱۳۷۴.

برکشلی، فریدون. دغدغه‌های بخش انرژی. تهران: موسسه مطالعات بین المللی انرژی، سال۲.ش ۶ . ۱۳۸۵.

پارسایان و دیگران. مقدمه ای بر ترانزیت، ج۲. تهران:سازمان بنادر و کشتیرانی،۱۳۶۷.

حافظ نیا، محمدرضا و ابراهیم رومینا. «تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی»، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا و توسعه، سال ۳. ش ۶ . پاییز و زمستان ۱۳۸۴.

حافظ نیا، محمدرضا. جغرافیای سیاسی ایران،تهران: انتشارات سمت،۱۳۸۱.

رضوی، محمد محسن و محمدرضایی. «دیپلماسی شهری، راهی برای افزایش نقش ایران در آسیای مرکزی، مجموعه مقالات دومین همایش بازنگری روابط ایران و کشورهای آسیای مرکزی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۴ و ۵ آبان ماه ۱۳۸۹.

سازمان حمل ونقل و ترافیک شهرداری مشهد. آمارنامه حمل و نقل وترافیک شهر مشهد.۱۳۸۴.

سازمان مدیریت وبرنامه ریزی. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵. تهران: ۱۳۸۵.

شمشیرپناه، معصومه.«اهمیت امنیتی— استراتژیکی بندر چابهار برای جمهوری اسلامی ایران». پایان‌نامه کارشناس ارشد دانشگاه امام حسین. ۱۳۸۲.

شوتار، سوفی. شناخت و درک مفاهیم جغرافیای سیاسی، ترجمه سیدحامد رضیئی، تهران: انتشارات سمت.۱۳۸۶.

کریمی‌پور یدالله. ایران‌و همسایگان منابع تنش و مشاجره،تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم،۱۳۷۹.

کمپ، جفری ورابرت هارکاوی. جغرافیای استراتژیک خاورمیانه، ترجمه سیدمهدی حسینی متین، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی،۱۳۸۳.

محمدی حمیدرضاو محمد غنجی. «چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر درجنوب غرب آسیا»،فصلنامه علمی پژوهشی ژئوپلیتیک، س۲.ش۱. بهار ۱۳۸۵.

مهندسین مشاور فرنهاد. *طرح توسعه و عمران ناحیه مشهد*. ج۷. جمع‌بندی و تحلیل مطالعات. مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضو،۱۳۸۴.

توسعه و عمران مجموعه شهری و کلانشهر مشهد مقدس، چشم‌انداز و الگوی عمومی توسعه و عمران. مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی،۱۳۸۶.

نشریه اطلاعات. ۱۲مرداد ۱۳۸۲.

هاشمی، علی. نگاه نو، اقدام نو در مبارزه با مواد مخدر، ج۱، تهران: دبیرخانهٔ ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری، ۱۳۸۳.

هاگت، پیتر. جغرافیای ترکیبی نو، ترجمه شاپور گودرزی‌نژاد، تهران: سمت، ۱۳۷۵.

Hafeznia, Mohammad Reza (1996). The Theory of Asian Unity. Pakistan: Gora publications.

UNIDO (1996). Bridging tomorrow's Energy Gap. Unido Update, no: 2.